

ET-TUHFETÜ'Z-ZEKİYYE Fİ'L-LÛGATİ'T-TÛRKİYYE HAKKINDA BAZI AÇIKLAMALAR

Zeki KAYMAZ*
Raghd MOHAMMAD**

Özet: Türkoloji araştırmalarında Mısır - Suriye sahasında yazılan eserlerin temsil ettiği dil, genel olarak "Memlûk Kıpçakçası" olarak adlandırılır. Memlûkler döneminde Türkçenin büyük bir önem kazanması sebebiyle 14-15. yüzyıllarda Araplara Türkçe öğretmek amacıyla sözlük ve gramerler hazırlanmıştır. Bunlar arasındaki Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye de Memlûk Kıpçakçasının önemli eserlerinden birisidir. Üzerinde çok sayıda çalışma yapılan bu eser, ilk kez 1945 yılında Besim Atalay tarafından yayınlanmıştır. Bu yazıda Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye'nin önceki yayınlarında yanlış değerlendirildiğini düşündüğümüz, gözden kaçan ve soru işaretiyle bırakılan kelimeler üzerinde durulmuştur. İncelemenin amacı, önceki yayınların ışığında söz konusu eserin daha iyi anlaşılması için yeni önerilerle katkıda bulunmaya çalışmaktır.

Anahtar kelimeler: Memlûk Kıpçakçası, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye, Türkçe kelimeler, Arapça kelimeler, sözlükçülük.

Some Explanations for Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fî'l-Lûgati't-Türkiyye

Abstract: In Turkology research, language used in the studies on Egypt and Syria is mainly referred to as Mamluk Kiptchakish. Dictionaries and grammars were prepared in the 14th and-15th centuries to teach Turkish Language to the Arabs as Turkish Language gained great importance during the period of Mamlukes. Among these works, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye was one of the most important works written in Mamluk Kiptchakish. The work on which a lot of study has done so far was first introduced in 1945 by Besim Atalay. This study focuses on the words thought to be misinterpreted, unnoticed and left unanswered in the previous research. The aim of this study is to better understand the so called work in the light of the former studies and to contribute to a thorough interpretation.

Keywords: Mamluk Kiptchakish, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye, Turkish words, Arabic words, lexicography.

0. Giriş

Türkoloji araştırmalarında, Mısır- Suriye sahasında yazılan eserlerin temsil ettiği dil, genel olarak “Memlük Kıpçakçası” olarak adlandırılır. Bunlar arasındaki *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fil-Lûgati’t-Türkiyye* de Memlük Kıpçak Türkçesinin önemli eserlerinden birisidir. H. 829 (M. 1425) tarihinden önce yazıldığı tahmin edilen bu eserin müellifi belli değildir. Yazıldığı yer hakkında da farklı görüşler vardır. B. Atalay ve E. İ. Fazılov, eserin Mısır’da (Atalay 1945: XIII, Fazılov 2014: 204); T. Halasi Kun ve Zajaczkowski ise Suriye’de yazılmış olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Halasi Kun 1949: 430, Al Turk 2006: 4). İstanbul Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi bölümünde 3092 numarada kayıtlı tek bir nüshası bulunan *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fil-Lûgati’t-Türkiyye*, iki kısımdan oluşan bir eserdir. Birinci kısım Arapça-Kıpçakça madde başlı, kendi içinde isim ve fiil olarak ikiye ayrılmış afabetik bir sözlüktür. Bu kısımdaki Arapça madde başları her ne kadar klasik Arapçaya dayansa da içinde o dönemin konuşma diline âit pek çok kelime vardır. Bu kelimelerin bir kısmı Farsça, Süryanice vs.dir. فطرق , زملوط , صرم , تخاريس bunlara örnek verilebilir. Bu tür örnekler kelimelerin açıklanmasında önemli zorluklar ortaya çıkartmaktadır. İkinci kısım da şekil bilgisine ayrılmıştır. Burada zamirler, küçültme, soru, zaman çekimleri vb. konular, ilgili başlıklar altında örnek cümlelerle anlatılmıştır. T. Halasi Kun’un 1942 yılında Budapeşte’de *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fil-Lûgati’t-Türkiyye*’nin faksimilesini yayımlamasından sonra eser hakkında kitap, makale ve tez düzeyinde yayınların arttığı gözlemlenir¹.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi.

** Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹ Besim ATALAY, *Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye*, TDK Yay, İstanbul 1945; S. M. MUTALLİBOV, *Аттухфатуз Закияту филлуғатит туркия. Туркий тил (кипчок тили) ҳақида ноёб туҳфа. Таржимон ва нашрга тайёрловчи, Ташкент, 1968.* E. İ. FAZİLOV, M. T. ZİYAYEV, *İzıskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatıçeskiy taraktat, XIV v. na arabskom yazıke)*, İzdatel’s tvo “Fan” Uzbekskoy SSR, Taşkent, 1978 . G. AL-TURK, *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lugati’t-Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006. T. HALASI KUN, *Philologica I*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.V, S. 1, Ocak-Şubat, 1947, s.1-57. T. HALASI KUN, *Philologica II*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 2, Haziran, 1949, s. 415-465. Besim ATALAY, “«Ettuhfet-üz-Zekiyye» Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, *A. Ü. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.VI, S. 1-2, 1948 Ocak-Nisan, 1948, s. 87-126. E. İ. FAZİLOV, “Zameçaniya o Rukopisi i Yazıke «At-tuhfa»”, *Turcologica* (50), 1976, 334-340. (Çev. Musa SALAN – Nazgül ENTERİ DURHAN) “Et-Tuhfe”nin Elyazması ve Dili Üzerine Notlar” Gazi Türkiyat, Güz 2014/15, s. 203-210. Paşa YAVUZARASLAN, “Türk Dilinin Sözcük Tarihi Açısından Önemli Bir Eser Et-Tuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgati’t-Türkiyye”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2004/I (2006), s. 153-162. Akartürk KARAHAN, "Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lugati't-Türkiyye'de Alet İsimleri", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi TUDOK 2006 11-13 Eylül 2006, Bildiriler*, İstanbul 2006, s. 51-62.

0. İncelemenin Yöntemi:

Bu yazıda Besim Atalay'ın *Et-Tuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye* adlı yayınında yanlış değerlendirilen veya gözden kaçırılan bazı maddeler ve soru işaretiyle bırakılan yerler üzerinde durulmuş; bu yapılırken E. İ. Fazılov, M. T. Ziyayev yayını ile Gulhan Al-Turk'un yüksek lisans tezi de göz önünde bulundurulmuştur. Tespitler yapılırken *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye*'nin İstanbul Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi bölümündeki 3092 numaralı yazması da kullanılmıştır. İnceleme yapılırken ilkin daha önce yapılan açıklamalar verilmiş, sonra kendi açıklamalarımıza ve önerilerimize geçilmiştir.

1. Malzemenin Değerlendirilmesi

A) Anlamlandırma ve Okuma Düzeltmeleri:

- **يُؤْوَرْلُوق :امازين** yovurluq 4b/6. B. Atalay ve G. Alturk bu kelimeye anlam vermemişlerdir

(Atalay 1945: 7, Alturk 2006: 43). Kelime diğer Kıpçak Türkçesi eserlerinden MG'ta **يَغْرَلُوق** *yağırılık* ve Kİ'te **المرشحة:يَغْرَلُوق** *yağırılık*'tır (Uğurlu 1987: 318, Caferoğlu 1931: 95). Anlamı ise “eyerin altına konulan kaba dikişli keçe”dir. Fazılov da aynı açıklamayı yapmıştır (Fazılov1978: 95).

- **تگلتی :امازين** tegelti 4b/6. *yovurluq* kelimesinin altında *teğelti* kelimesi de gösterilmiştir. *yovurluq* kelimesi ile *teğelti* kelimesi aynı anlamdadır. B. Atalay tarafından hem madde başı yapılmamış hem de anlamlandırılmamıştır (Atalay 1945: 7). Buna göre *teğelti* ayrı bir madde başı olmalı ve “semerin veya eyerin altına konulan kaba dikişli keçe” olarak anlamlandırılmalıdır. Fazılov da kelimeyi bu şekilde değerlendirmiştir (Fazılov1978: 95).

- **مورط :أس** morṭ 4b/7. B. Atalay bu kelimeyi “temel” olarak anlamlandırmıştır (Atalay 1945: 8). T.H. Kun, önce *Philologica I.*'de kelimenin muhtemelen “yurt” olduğunu düşünmüş (Kun 1947:19) daha sonra “murt” olarak okuyup anlamını da “mersin ağacı ve meyvesi; yeni doğmuş çocuğun başına ekilen kokulu ve nebati bir toz ” olarak düzeltmiştir (Kun 1949: 434). Kelime, Farsça *murd* (مرد)'dan gelmektedir. Anlamı da “mersin ağacı”dır. Ayrıca Anadolu Ağızlarında *murt* (III) Yeni doğmuş çocuğun başına serpilerek kokulu ve bitkisel toz (Kilis-Gaz.); *murt* (IV) bir çeşit bitki (Kerkük) (Derleme 1977: 3321). Buna göre *murt* “mersin ağacı”dır.

- **ياب ااق :أبو فردان** yapāq (?) 4b/11. B. Atalay tarafından soru işaretiyle gösterilen bu kelime Fazılov tarafından “ibis” olarak ifade edilmiştir (Atalay 1945: 8, Fazılov 1978: 96). Ancak *yapāq* kelimesinin Arapça karşılığına bakılırsa “Mısırturması, karaleylek” anlamına gelmektedir. Bu kuş çeşidi Mısır'da çokça bulunmaktadır.

- **أبراشن :أبو فصاده** apraş (?) 4b/10. B. Atalay kelimeyi soru işaretiyle bırakmıştır (Atalay 1945: 8). G. Alturk ise kelimenin Arapçadaki anlamını gösterip Türkçede ne anlama geldiğini açıklamamıştır (Alturk 2006: 45). *abraş*, Türkçede kullanılan Arapça kelimelerden biridir ve “parça parça

lekeli” şeyler için kullanılır. Burada ise *abraş* “kuyruksallayan” kuşu için kullanılmıştır. Kuyruksallayan, benekli bir kuştur. Fazılov da bu kelimeye “orta boy, kısa kuyruklu kuş” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 96).

- *شَالُو:البِق* şalu 7a/6. B. Atalay bu kelimeye “bavlı” anlamı vermiştir (Atalay 1945:12), Fazılov ise bu kelimeyi ve yanında yazılan *küde* kelimesini “korkuluk, put” şeklinde anlamlandırmıştır (Fazılov 1978: 103). *küde* kelimesi Atalay tarafından alınmamıştır, G. Alturk *şalu* ve *güde* olarak okuyup herhangi bir anlam vermemiştir (Alturk 2006: 58). Bizce *şalu* ve *küde* kelimeleri “korkuluk, put” şeklinde açıklanmalıdır.

- *صَاوَاب:بَي* savap 7b/1. B. Atalay bu kelimeyi *savap* şeklinde okuyup “iyilik, ihsan” olarak anlamlandırmıştır (Atalay: 1945: 13). Fazılov ise bu kelimeye “Nil sazını” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 103). Ancak kelimenin Arapça ifadesi böyle bir anlama gelmez. Kahverengi anlamındaki Arapçasının bir diğer karşılığı da “bir çeşit tatlı su balığı” olmalıdır. Bu balığın Türkçedeki adı ise “karakeçi” dir. Mısır ve Irak’ta yaygın olarak bulunan bir balık türüdür.

- *شَاشْتِي:بِدِر* şaştı 8a/12. B. Atalay tarafından soru işaretiyle bırakılan bu kelime Fazılov tarafından “şaşırdı, hayret etti” olarak anlamlandırılmıştır (Atalay 1945: 15, Fazılov1978: 106). Ancak kelimedeki ش harfinin altında yazılıdır ve kelimenin üstünde *مفخم* “kalın sesli” kaydı vardır. Buna göre kelimeyi *şaştı* ve *şastı* şeklinde okuyabiliriz. Muhtemelen Arapça karşılığı *بدر* “saçtı, döktü” olması gerekirken *بدر* şeklinde yazılmıştır. Bu durumda Türkçesi “şaşırdı” değil, “şaçtı” olmalıdır.

- *شَابُوا:تَخَارِيس* şabuva (?) 9a/1. Kelimenin anlamı B. Atalay ve G. Alturk tarafından soru işaretiyle gösterilmiştir (Atalay 1945: 16, Alturk 2006: 65). Fazılov ise kelimeyi *şabu* olarak okumuş ve “dilsiz” açıklamasını yapmıştır (Fazılov 1978: 108). Biz bu kelimeyi Arapça karşılığına bakarak çözebildik. Kelimenin fasih Arapçadaki şekli *دخارص*’tir. Ancak *تخاريس* imlâsı ise o dönemin konuşma dilindeki şeklidir. İbni Mühennâ Lügati’nde geçer ve Türkçesi *چاپوک* *çapuk*’ tur. Anlamı ise “don ağına veya giyimim eteğine eklenen parça” dır (Battal 1997: 23). Kelime Anadolu ağızlarında *çapık* (III) “pantolon ve don genişlemesi için iki bacak arasına eklenen parça” anlamında yaşamaktadır (Derleme 1968: 1075). Buna göre *şabu* “giysinin bir yerini genişletmek üzere eklenen parça” dır.

- *إِلَارْسِك:تَكِه* ilersik 9a/1. B. Atalay bu kelimeyi metin kısmında *ilersik* (uçkur ?) şeklinde göstermiştir, sözlükte de “uçkur” ifadesiyle karşılamıştır (Atalay 1945: 16). *ilersik* kelimesi İH’de *إيلارسك* *ilersük* şeklinde geçmektedir (İzbudak 1936: 25). G. Alturk, *تَكِه* *teke*’nin Arapça sözlüklerde “pantolon beli” anlamına geldiğini belirtmiştir (Alturk 2006: 66). Fazılov ise kelimeye “bağ, ayakkabı bağı” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 108) DLT’te hem *ilersük* hem de *elersük* olarak okunabilecek şekilde yazılmıştır *إيلارسك: التكه* (Ercilasun 2015:78). İ.Müh’de *ilersük* “uçkur”

şeklinde (Battal 1997: 33). EAT'de de *ilersük* “uçkur” dur (Tarama 1967: 2041).

- *أَبْدَانٌ لَأَنَدَى : تَبَهَّل* aptallandı 9b/13 “aptallaştı, aptal gibi davrandı”. B. Atalay ve G.Alturk kelimeyi *aptallandı* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 17, Alturk 2006: 68). Ancak kelimenin doğru okunuşu *abdallandı*'dir. Fazılov da kelimeyi *abdallandı* şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 110). Arapça *تبهل* tebehlele “Behlül gibi olmak, Behlül gibi davranmak”tır. Buna göre *abdallandı*'nin karşılığı “dünya ile ilgisini kesip gönlünü Allah'a vermek; derviş olmak” tır.

- *جَد - دَد/أَبَا* öpke (?) / dede 11a/11. B. Atalay kelimeyi *öpke* olarak okuyup soru işaretiyle göstermiştir (Atalay 1945: 20). G. Alturk ise kelimenin Arapçasının yanlış bir anlamlandırma olduğunu söyler çünkü *öpke* “akciğer” demektir (Alturk 2006: 74). Bizce bu kelime *öpke* olarak değil “*öbüge*” olarak okunmalıdır. Kelimenin altında ayrıca “dede” açıklaması da yapılmıştır. Kelime Moğolcadır. *Öbügen, öbegen*'in eski şekli; *Ebüge(n)*: yaşlı adam; yaşlı (erkek) ihtiyar (Lessing 1 2003: 461). *ebüge* “dede, genel olarak ailenin atası” (Doerfer 1963: 110). CC'ta *öbüge* “dede” anlamında kaydedilmiştir (Argunşah 2015:792). Buna göre *öbüge/dede* “dede” dir. Fazılov kelimeyi *öbke* okuyup “dede” açıklamasını yapmıştır (Fazılov 1978: 113).

- *جَدَة : دَا دَا* ebe/dede (?) 11a/11. B. Atalay kelimeleri *dede* ve *ebe* şeklinde okuyup *dede* *جَدَة* karşılığı verilmiş ise de bunun yanlış olduğunu söylemiştir. *ebe* kelimesi için “nine” olarak doğru anlam vermiştir (Atalay 1945: 20). G. Alturk ise kelimeleri *aba* ve *dede* şeklinde okuyup “anne” anlamını vermiştir (Alturk 2006: 74). Arapça *جَدَة* *cedde*'nin karşılığı B. Atalay'ın gösterdiği gibi ebe olarak okunmalıdır. Anlamı da “büyükanne, nine” dir. Fazılov da bu iki kelimeyi “nine, büyükanne” şeklinde açıklamıştır (Fazılov 1978: 113). Bu kelimenin altında bir de *dada* (دَادَا) açıklaması vardır. *Dada*, Anadolu ağzlarında “hala, teyze; yaşlı kadın, nine” anlamındadır (Derleme 1969: 1317). Bu durumda soru işaretli kelime *dada* olarak okunmalıdır.

- *بِيرِكِشْتُوَانُ : جَنِين* berkiştuvan 11b/3. B. Atalay, kelimenin Arapçasını ve Türkçesini açıklamamıştır (Atalay 1945: 21). Sözlük kısmında ise *berkiştuvan* = *eğer takımı* olarak göstermiştir (Atalay 1945: 152). G. Alturk ise kelimeyi *bir kıştıvan* şeklinde okuyup soru işaretiyle bırakmıştır (Alturk 2006: 75). Fazılov da kelimeyi “maya, cevher” şeklinde çevirmiştir (Fazılov 1978: 114). Aslında bu kelime Farsça *برگستوان* *bergüstivân*'dir ve “at eyerinin altına örtülen sırmalı veya şeritli örtü, haşa” demektir. Buna göre kelime *berkiştuvân* olarak okunmalıdır.

- *قَصِيْبَتْر: حَاقِنُ أَي حَازِق* kışıptır 12b/8. B. Atalay ve Fazılov, *kışiptır*'ı “sidiği gelmiş olan” olarak çevirmişlerdir, fakat bu çeviri Arapça karşılığın ilk kelimesinin anlamıdır (Atalay 1945: 23, Fazılov 1978:118). İkinci karşılığı olan *حازق* *hazik*'in anlamı ise “ayağı dar ayakkabıya sıkışmış olan kimse”

dir. Açıklamaya ikinci anlamın da eklemesi gerekmektedir. Bu iki Arapça ismi fâille ilgili şöyle bir atasözü vardır: لا رأي لحاقين و لا لحازق “Sidiği gelmiş ve ayağı dar ayakkabıya sıkışmış olan kimsenin görüşüne itibâr edilmez.” (Mu‘cemu’l-Vâsit 2004: 170-189).

- نازاني (?) 12b/10. B. Atalay bu kelimeyi okumamıştır (Atalay 1945: 24). G. Alturk’e göre bu kelime *naz* + Mısır ve Suriye Arapçasında -*an*’dandır. Ama ne anlama geldiğini açıklamamıştır (Alturk 2006: 79). Fazılov, kelimeyi “zaman, mevsim” şeklinde ifade etmiştir (Fazılov 1978: 118). Bize göre kelime *nazân*’dir ve *nazân*+ Arapça nispet eki *n*’den oluşmaktadır. Anlamı ise “nazlı, cilveli edâ”dır.

- أوکووثوبثور : حایل üküüptür 12b/13. B. Atalay ve Fazılov kelimeyi “kısır” olarak çevirmişlerdir (Atalay 1945: 24, Fazılov 1978:118). Ancak kelimenin Arapçası “çok iştahlı, çiftleşmek isteyen dişi” demektir. *üküüptür*’ün hemen altında (كسنيبتور) *kösnüüptür* şekli de yazılıdır. İH’de *kösnüdü* “kadın çiftleşmeğe iştahlı” fiili geçer ayrıca *kösnük* şekli de vardır (İzbudak 1936: 32). Bütün bunlara göre *kösnüüptür* de göz önünde bulundurularak *üküüptür* “pek iştahlı, çiftleşmek isteyen dişi” olarak anlamlandırılmalıdır. Ayrıca *kösnüüptür* kelimesinin hem *kösnüüptür* hem de *kösnüüptür* olarak iki şekilde yazıldığı dikkati çekmektedir.

- حولي الخيل : ياباغلي yapağlı 13a/2. B. Atalay kelimeyi “tay” olarak açıklamıştır (Atalay 1945: 24). Fazılov ise kelimeyi “bir yıllık tay” şeklinde anlamlandırmıştır (Fazılov 1978: 119). Ancak kelimenin tam anlamı “6 aylık tay”dır. Kırgızcada *cabağı* kelimesi verdiğimiz anlamda yaşamaktadır (Yudahin 2011: 159).

- شاورا / شوورا : حاشية الثوب حاشية 13a/6. B. Atalay kelimenin *şevre* olarak okunabileceğini belirterek “çevre” anlamını vermiştir. G. Alturk حاشية kelimesinin üstündeki الثوب ibâresini göstermemiştir. Fazılov ise kelimeyi *sevüvre* olarak okuyup “kenar” anlamında olduğunu söylemiştir (Atalay 1945: 24, Alturk 2006: 81). Kelime iki şekilde okunabilir: *şevre* ve *şövre*, anlamı ise “elbise kenarı veya elbisenin çevresi”dir. Kelime CC’ta *çüvre* “çevre, çepeçevre” şeklinde bulunmaktadır (Argunşah 2015: 459).

- بئر بوشقاقلي : حرف bir buştağlı (?) 13a/8. B. Atalay kelimeyi *bir buştağlı* “bir harfli” olarak okuyup anlamlandırmış, ancak bu kelimenin “bir buşkağlı” “bir harfli” olarak okunması ihtimâli olduğunu da belirtmiştir (Atalay 1945: 25). Fazılov ise kelimeyi “keskin bucak ve uç (kılıç için)” şeklinde ifade etmiştir (Fazılov 1978: 119). Biz kelimenin *bir buşkağlı* şeklini tercih ettik. Çünkü CC’ta aynı kelime *buçgak* şeklinde geçmektedir (Argunşah 2015:674). Anlamı ise “tek köşeli, tek bucaklı”dır. Kelimenin üstünde اي ذو حرف واحد “yâni bir köşeli” ibâresi de bulunmaktadır. B. Atalay’ın kelimeyi “bir harfli” olarak çevirmesi yanlıştır. Ayrıca eserin 34b/9 sayfasında *buşkağlı* (بوشقاقلي) kelimesi yer almaktadır ve “köşeli, bucaklı” anlamındadır.

B. Atalay bu kelimeyi de *buşkaklı* (?) şeklinde göstermiştir (Atalay 1945: 66).

- طَاقُ / يَلِيمُ / سِيرِبَطْلُنْ: خِيه - *tağ* (?), *yılım* (?), *sırıtlın* 14a/9-10. B. Atalay ve G. Alturk, ? ile göstermişlerdir. Fazılov ise “tuzak , küçük hayvanlar ve kuşlar için tuzak” olarak açıklamıştır (Fazılov 1978: 123). Bizce bu kelimeler “yapıştırıcı, tutkal” olarak anamlandırılmalıdır. *Yılım* olarak okunan kelimenin altında “yapıştırıcı” anlamına gelen Arapça *غرا* ibâresi de yazılıdır. Ayrıca, TA'da *الغراء* : *يلم* *yilim* ve Kİ'te *الغراء* : *يلم* *yilim* verdiğimiz anlamda bulunmaktadır (Caferoğlu 1931: 97, Toparlı 2000: 32). Tuhfe müellifi yalnız *sırıtlın* için Türkmençe olduğu notunu düşmüştür. Ayrıca TZ 26b/7'de *غرا* *yelim*, *kızma*: *çiriş* maddesi de bulunur (Atalay 1945:51). Bütün bunlara göre yukarıdaki madde *tağ*, *yilim*, *sırıtlın*: tutkal, zank olarak değerlendirilmelidir.

- أَرِبْطَمَاقُ : خَرَج - arıtmak (?) 14b/5. Atalay soru işaretiyle göstermiştir (Atalay 1945: 28). Fazılov ise bu kelimeyi *arıtmak* olarak okuyup “arıtmak, temizlemek” anlamı vermiştir (Fazılov 1978:124). Ancak kelimenin Arapça karşılığı bir isimdir. Bunu *ħurc* *خرج* “iki gözlü torba” olarak düşündüğümüzde; Türkçe karşılığının *arımak* “büyük heybe” olarak değerlendirilmesi mümkün görünmektedir. Derleme Sözlüğü'nde *artmak* 1.Büyük heybe'dir (Derleme 1963: 336).

- اَشِقُ / يَاشِقُ : خَوْدَة - aşık/yaşık 14b/5. B. Atalay kelimeyi “aşık kemiği” olarak anamlandırmıştır (Atalay 1945: 28). Fazılov ise bu kelimeye “bir çeşit zırh” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 124). Ancak kelimenin Arapça karşılığına göre anlamı “miğfer” olmalıdır. Çünkü kelimenin Arapça karşılığı *خوذة* şeklinde eksik yazılmıştır, asıl yazılış şekli *ħuže*'dir ve “miğfer” anlamındadır. Miğfer anlamındaki *aşık* ve *aşak* şekli TA 'da *aşık* *اَشِقُ* ve DM'da *aşık/aşak* *اَشِقُ* *اَللَّبْسُ* şeklinde bulunmaktadır (Toparlı vd. 2000: 17, Toparlı 2001: 27). *yışık* şekli ise İ. Müh'de *اَشِقُ* *اَلخوذة* *yışık* “miğfer” anlamında geçer (Battal 1997: 87). Kİ'te *اَشِقُ* *اَلخوذة* “baş zırhı”dır (Caferoğlu 1931: 94).

- سُورَاتُ : ذَرَا - süret 15b/1. Bu kelimeyi B. Atalay “rüzgârda kurutulmuş et” ve Fazılov “kuru et” şeklinde açıklamışlardır (Atalay 1945: 30, Fazılov 1978: 126). Ancak Arapça karşılığına bakılırsa bu kelime “darı” şeklinde anamlandırılmalıdır. DM'de aynı kelime *sorat* *سُرَاتُ* : *الذرة* şeklinde geçmektedir (Toparlı 2001: 14). Bu kelime BM'ta *صُرَاطُ* : *الذرة*, Zajackowski'nin açıklaması da *şorağ* (?) Türkiye buğdayı, mısır şeklindedir. Zajackowski, bu şeklin sarı ot?'tan gelebileceğine dikkat çekmiştir (Zajackowski 1958: 46). Bu verilere göre kelime *sorat* “darı, mısır” olarak okunup anamlandırılabilir.

- يَاطَّايُ : زَمْلُوطُ - yaltay (?) 17b/13. Kelime B. Atalay ve G. Alturk tarafından soru işaretiyle bırakılmıştır. Fazılov ise “uçurum” anlamını vermiştir (Atalay 1945:35, Alturk 2006: 100). Kelimenin Arapça karşılığı *زملوط* “uçurum, çok

dar yol” anlamında olup Aramice kökenlidir. *yaltay* kelimesi bugün Anadolu ağzlarında *yaltı* şeklinde bulunur ve “yamaçtaki az eğimli yer” demektir (Derleme 1969: 4150). *yaltay* (يَالِ طَائِي) kelimesi 27b/6’da bir defa daha geçer ve buradaki Arapça karşılığı ise fiteni فِتنِي’dir. Atalay kelimeye “aldatıcı” anlamı koymuştur (Atalay 1945: 53). Fazılov bu ikinci *yaltay* kelimesini “aldatıcı, sahtekâr” olarak karşılamıştır (Fazılov 1978:159). Türkçedeki *yaltak* “yaltaklanan” kelimesini göz önünde bulundurduğumuzda bu anlamlandırma daha uygun görünmektedir.

- سَوُوكْ / سَوُوكْ : سِنَطَه / عَظْم - *süvek/ sügük* 19a/3. B. Atalay kelimeleri *süvek* ve *sügük* olarak okuyup ikisini de “kemik” şeklinde anlamlandırmıştır (Atalay 1945: 36). Fazılov söz konusu iki kelimeyi aynı şekilde okuyup “kemik ve siğil” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 136). Buna göre kelimeler Arapça karşılığı da dikkate alınarak “kemik ve siğil” şeklinde anlamlandırılmalıdır.

- بُوَكِي / جَاضِي : سَحْر - *cadı, bügi* 19a/3 . İlk kelime Farsça جادوى’den gelir. Konuşma dilinde جاضى olarak kullanılır. B. Atalay kelimeleri *cadı, bügi* olarak okuyup “sihir, büyü” anlamını vermiştir (Atalay 1945: 36). بُوَكِي kelimesi ise imlâsı dolayısıyla بُوَكِي *bügi* ve بُوِي *büyi* olarak iki şekilde okunabilir. Ancak B. Atalay, G. Alturk ve Fazılov sadece *bügi* şeklini göstermişlerdir.

- بُوَصَاغَا : سَكْفَة - *busağa* 19b/10. B. Atalay kelimeyi *busaga* olarak okuyup “pabuç yamalı” anlamını vermiştir (Atalay 1945: 38). Fazılov ise kelimeyi *busaga* şeklinde okuyarak “eşik” le karşılamıştır (Fazılov 1978: 138). B. Atalay kelimenin Arapçasını ve Türkçesini doğru bir şekilde anlamlandırmamıştır. *Boşağa* kelimesi Moğolcadır ve “kapı eşiği” demektir. Kelimenin Arapça karşılığı da verdiğimiz anlamdadır. İM’te *boşağa* kelimesi “kapı eşiği” şeklinde geçmektedir (Toparlı 1992: 511). *Bosaha*; bosug-a: kapı eşiği; başlangıç (Lessing 1 2003: 196); bösäga “eşik” (Doerfer 1963: 227).

- شَامْرُوكْ : سَلَالَه - *şamruk* 19b/7. B. Atalay kelimeyi *şamruk* okuyup “derenin derinliği, deredeki suyun akıntısı” olarak çevirmiştir (Atalay 1945:38). G. Alturk kelimeyi *şamruk* olarak okuyup herhangi bir açıklama vermemiştir (Alturk 2006: 106). Fazılov kelimeyi “sülâle, soy” şeklinde doğru ifade etmiştir (Fazılov 1978: 138). Kelimenin Arapça karşılığına göre *şamruk* “sülâle, çoluk çocuk” demektir. DLT’de aynı anlamda *çar çarmağ* ve *çarmak* için جَمْرَق , الأخرجار جارمق , هو الدراق و الأطفال أحدهما اتباع الأخرجار جارمق , açıklaması geçmektedir (Ercilasun 2015: 236). Buna göre bu kelime “sülâle, çoluk çocuk” olarak anlamlandırılmalıdır.

- بُوَقْطَاقْ : شَارْبُوش - *buktaş (?)* 21a/1. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi soru işaretiyle bırakmışlardır (Atalay 1945: 40, Alturk 2006: 110) Fazılov ise *buktak*: *sarık, çalma* şeklinde açıklamıştır (Fazılov 1978:141). Fazılov’un verdiği anlam doğrudur. Kelime, değişik kaynaklarda ilk hecesi o’lu olarak

geçmektedir: İ.Müh'da *boqtaq* “taç” (Poppe 1938: 434); *boğtaq* (بوغطاق): Bir çeşit süslü, yüksek şapka (Osm.) (Radloff 1960: 1654); *boğtak*: Moğolcada üst sınıf insanların evlendiği kadınların başlarına koyduğu başlığı ifade eder (Aka 2013: 7); Moğolcada ise *bogtu* 2: evli kadınlarca giyilen başlık; duvak (Lessing 1 2003: 177) vb. Doerfer de kelimeyi Moğolca olarak gösterir: *boğtaq* (بغتاق) Kadın tacı, evli Moğol kadınlarının başörtüsü. Kelime Doerfer'e göre Türkçe *boğ+ta-q*'tan Moğolcaya geçmiştir (Doerfer 1963: 210-212)

- *صن/اباق : شخص* abak / şın 21a/6. Bu iki kelimenin yanındaki Arapça çıkartmaya göre birinci kelime “gölgesi olan” dir. İkinci kelime ise “gölgesi olmayan yâni duvardaki resim” dir. B. Atalay *şın* kelimesini “put” olarak anlamlandırmıştır. Zaten bu kelime 22b/5'de *صنم* şanem = şın “put” anlamında ayrıca geçmektedir. *abak* kelimesi ise Atalay tarafından “suret, boy bos” olarak açıklanmıştır (Atalay 1945: 43). Fazılov bu iki kelimeyi “insan, zat” şeklinde izah etmiştir (Fazılov 1978: 142). Buna göre şın, abak “korkuluk, heykel” dir.

- *يارماشنى : شابط* yarmaştı 21b/3. Kelime, B. Atalay tarafından “yardı” olarak çevrilmiştir (Atalay 1945: 41). Fazılov da kelimeye “bağladı” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 143). Ancak kelimenin anlamı “yardı” değil “vuruştı, dövüştü” olmalıdır. *شابط şabata* “vurdu, dövüdü” anlamındadır (Esedî 1988: 28).

- *كجكاز/كوججوك/شورا : صغير* şura (?) küçüçük/kiçkeç 22a/2. *küçüçük/kiçkeç* kelimelerinin anlamı “küçüçük” olarak yazılsa da B. Atalay ve G. Alturk tarafından *şura* kelimesi soru işaretiyle gösterilmiştir (Atalay 1945: 42, Alturk 2006: 114). Fazılov bu kelimeyi şura olarak okuyup *küçüçük/kiçkeç* kelime grubu içerisinde “küçük” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 144). Kelime, öncelikle Anadolu ağzlarındaki cura (I) Ufak tefek, gelişmemiş; cura (IV) 1. Erkek atmaca 2. Doğan; cüre (IV) 1. Küçük su kuşu 3. Av kuşu (Derleme 1969: 1017-1028) ile karşılaştırılabilir. *şura* kelimesi, Anadolu ağzlarındaki gibi küçük bir yırtıcı kuşun adı olarak CC'ta geçen *çura* (< Far. curra) yırtıcı bir av kuşu (Lat. Terzororius. Far. çura) ile ilgili olmalıdır (Argunşah 2015: 460).

- *بوغالیک : صاري* boğalık 22a/10. B. Atalay ve G. Alturk bu kelimeyi “suyu bozulmuş kuyu, toplanıp akmayan su ?” şeklinde ifade etmişlerdir. Fazılov ise kelimeyi Arapça karşılığına göre “direk, gemi direği” olarak anlamlandırmıştır (Atalay 1945: 42, Alturk 2006: 115, Fazılov 1978: 145). Aynı sayfanın kenarında *kededî* kelimesi vardır ve *صاري* “direk, gemi direği” kelimesiyle karşılanmıştır. Eldeki verilere göre *boğalık* ve *kededî* kelimeleri “direk, gemi direği” şeklinde açıklanabilir.

- *شالو:البو. اباق: صورة الدهان* şalu ve abak 22b/5. B. Atalay *abak* kelimesini “boy bos, suret” şeklinde aktarmış, G. Alturk “yağlı boya resim” şeklinde ifade etmiştir (Atalay 1945: 43, G. Alturk 2006: 116). Fazılov ise iki

kelimeyi “resim, bostan korkuluğu” şeklinde anlamlandırmıştır (Fazılov 1978: 145). *abağ* kelimesi İM’de “put” anlamında geçmektedir (Toparlı 1992: 403). *şalu* kelimesinin Arapça karşılığı olan *البو* kelimesi kireçten veya ahşaptan yapılan heykel veya maske anlamına gelir. B. Atalay onu “bavlu, içerisine ot doldurulmuş hayvan derisi” şeklinde çevirmiştir (Atalay 1945: 245). G. Alturk de bu kelimeyi Arapça sözlüklere göre “Dişi yavrusu. Yavrusu ölen devenin sütünü alabilmek için ölen yavrusunun derisi içine doldurularak samandan yapılan sahte yavru.” olarak izah etmiştir. A. İnan bir yazısında “*XV. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Et-tuhfet-üz-zekiyye’de (metin 22b) Altay şamanlığında put, sanam anlamına gelen çalu, Kıırım Türkçesinde put anlamına gelen abak kelimesi bulunmaktadır. Altay Şamanistlerinin de tös veya çalu dedikleri putlar da tıpkı böyle yapılır.*” diyerek *çalu* ve *abak* hakkında bilgi verir (İnan 1991: 83). Bu kelime Anadolu ağızlarında da görülür: *abak*: bostan korkuluğu, mücessem, heykel (Zübeyr 1932: 1).

- *طروق* : *بييا* biye. 23b/9. B. Atalay kelimeyi “çarpma ve kapı çalma” şeklinde yanlış anlamlandırmıştır (Atalay 1945: 45). Fazılov kelimeye “kısırak” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 148). Arapça sözlüklerinde “çiftleşme yaşına gelmiş dişi hayvan, kısırak” anlamındadır. Kelime Kazakçada *biyâ* ve Kırgızca’da *bē* “kısırak” şeklinde yaşamaktadır.

- *عقدة* : *بؤيون* , *دگن* boyun, düğün 24b/7 B. Atalay, boyun’u “boyna takılan gerdanlık”; düğün’ü de “dügüm” olarak anlamlandırmıştır. (Atalay 1945: 47,166). Fazılov ise birinci kelimeye “boyun” ikinci kelimeye de “dügüm” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 151). Ancak, TZ 16b/7’de *رقية* : *boyun* maddesi vardır. Arapça *rağabe* ile karşılanan boyun, vücudun boyun kısmıdır. Buna göre ‘ukde karşılığında gösterilen *boyun* “boğum, düğüm, ukde” olarak anlamlandırılmalıdır.

- *طو* : *الحايل* tu 24b/9. Kelimeyi B. Atalay “kısır” Fazılov, “kısır (hayvan ve toprak için)” olarak aktarmışlardır (Atalay 1945: 47, Fazılov 1978: 151). TZ’de bu kelimeden önce *كيسير* *kışır* kelimesi de geçer ve her ikisi için Arapça karşılığı *عقيم* *aqim* “kısır erkek” olarak verilmiştir. Buna göre *tu* kelimesinin “kısır dişi hayvan” olarak anlamlandırılması daha doğru olacaktır.

- *تويانا* : *عمدا* tuyana 25b/5. B. Atalay kelimeyi “dileyerek” olarak anlamlandırmıştır (Atalay 1945: 49). Ancak Arapça karşılığına göre “bile bile, bilerek, kasten” olarak anlamlandırmak daha doğrudur. Fazılov da kelimeyi verdiğimiz anlamda açıklamıştır (Fazılov 1978: 154).CC’ta *tuyana* “aleni, açıkça” anlamındadır (Argunşah 2015:585). Buna göre her iki eserde geçen kelime aynıdır.

- *ؤپدی* : *عَب* öpdı 26a/9. B. Atalay ve Fazılov kelimeyi “höpürdetti” şeklinde izah etmişlerdir (Atalay 1945: 50, Fazılov 1978: 155). Ama aynı kelime Kİ’te *ؤب* : *عَب* “yavaş yavaş iç”, DLT’te *öpdı* “çorba içti” anlamında

geçmektedir (Caferoğlu 1931: 7, Ercilasun 2015:788). Kelimenin Arapça karşılığını göz önünde bulundurursak *öpdi*, “bir nefes ile içti” şeklinde açıklanmalıdır.

- **أَوْكْتَام : فيسي** : ökte(m) (?) 27b/5. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi soru işareti ile göstermişlerdir (Atalay 1945: 53, Alturk 2006: 134). Fazılov ise “gururlu” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 159). CC'ta *öktem* “gururlu, kibirli, azametli” anlamında bulunmaktadır (Argunşah 2015:793). Kelimenin Arapça karşılığı **فيسي** *feysi* ise Farsçadır. Buna göre *öktem* “gururlu, kibirli” demektir.

- **تُولِدَى : غرم** : töldi 27a/13. B. Atalay ve Fazılov kelimeyi *töldi* okuyup “borç ödemek” olarak açıklamışlardır (Atalay 1945: 52, Fazılov 1978: 158). Ancak kelime *töledi* “cezasını ödemek, başkasının yerine borç vermek, ödetmek” olarak açıklanmalıdır. Ödemek manasıyla CC'ta geçer (Argunşah 2015:580).

- **قَانْ جَاَقَا : فطرق** : kan çaqa (?) 27b/11. B. Atalay kelimeyi soru işaretiyle göstermiştir (Atalay 1945: 53). Fazılov ise “dış kıyâfet” anlamında olduğunu ifade etmiştir (Fazılov 1978: 159). Bize göre kelime *kançaqa*'dır ve anlamı “eşyaları eyere bağlamak için kullanılan deriden yapılan ip” tir. *kançaqa*'nın Arapça karşılığının aslı Farsça **فتراك** kelimesidir. Eserin yazıldığı dönemin konuşma Arapçasına **فطرق** şeklinde geçmiştir. *Kançaqa* Moğolcadır. *Gancuğa-a(n)*: bir nesneyi eyere bağlamak için takılmış deri parçaları, sırmalar (Lessingl 2003: 557). *qancūga*: Nesnelere eyerin arkasına bağlamada kullanılan kayış (Doerfer 1963: 418). Kelimeye Eski Anadolu Türkçesinde de rastlamaktayız: *kançuğa* (kancuka): Terki, Fitrak [Far]: Terki manasıdır ki at eyeri ardında olan tasmadır; pâyvent ve köstek ve torba ve heybe bağlanır. İran Türkleri *kançuka* derler (Tarama 1969: 2208).

- **سُورْمَا : فارة النجار** : sürme (?) 28a/3. B. Atalay soru işaretiyle bırakmıştır (Atalay 1945: 54). Fazılov ise kelimeye “göz sürmesi” anlamı vermiştir (Fazılov 1978: 160). Ancak kelimenin anlamı “marangozun kullandığı rende âleti” dir.

- **طُورْغَاي : قنبرة** : turgay (?) 29a/8. B. Atalay bu kelimeyi çözmemiştir. Kelime sayfa kenarında yazılmıştır. G.Alturk bu kelimeyi **قنبرة : تۇرغاي** şeklinde yazıp herhangi bir anlam vermemiştir (G.Alturk 2006: 140). Kelimenin anlamı “serçeye benzeyen küçük bir kuş, toygar kuşu” dur. İH'de geçer. Turgay: Serçe gibi küçük kuş (İzbudak 1936: 48). Fazılov da bu kelimeyi *torgay* olarak okuyup “toygar” anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 163). Bize göre de bu kelime *torgay* şeklinde okunup “toygar kuşu” olarak açıklanmalıdır.

- **بُورُن : قصاصة** : burun 29a/12. B. Atalay bu kelimeyi soru işaretiyle bırakmıştır (Atalay 1945: 56). Fazılov ise kelimeyi “kumaş parçası” olarak açıklamıştır (Fazılov 1978: 163). Bizce bu kelime “tırnak bıçağı ya da

makas” şeklinde anlamlandırılmalıdır. Clauson da bu kelimeyi “tırnak kesintisi” şeklinde açıklamıştır (Clauson 1972: 367).

- سؤبلادى : قشقىش - söpledi 30a/6. B. Atalay kelimeyi “şifâ buldu, sağladı” olarak aktarmıştır (Atalay 1945: 58). Ancak قشقىش Arapçada “topladı, derledi, süpürdü, bir araya getirdi” anlamındadır. CC’ta bu kelime *çöple-* “bir araya getirmek, toplamak” şeklinde geçmektedir (Argunşah 2015:686). Fazılov da bu kelimeyi verdiğimiz anlamda açıklamıştır (Fazılov 1978: 165).

- كشتوان (?): ایركابيچي (?) 31a/2. Kelimenin Arapça karşılığının aslı Farsça كشتبان *keşti-bân*’dır. B. Atalay’ın soru işaretiyle bıraktığı bu kelime, Fazılov ve G. Alturk tarafından “yüksük” olarak anlamlandırılmıştır (Atalay 1945: 59, Alturk 2006: 145, Fazılov 1978: 167). O halde *keştivân*’ın karşılığı olan *erkepci / irkepci* “gemici” anlamındadır. Bu kelime Kİ’teki السفينة : كزب kerep ve BM’ta geçen كزب السفينة: *kerreb*’le karşılaştırılabilir (Caferoğlu 1931: 80, Zajackowski 1958: 29).

- بار : گدان bar 31a/6: B. Atalay kelimeyi “ bir çeşit taş” olarak aktarmıştır (Atalay 1945: 60). Fazılov ise kelimeyi “deve için kullanılan yular, ip” şeklinde ifade etmiştir (Fazılov 1978: 168). Ancak kelimenin Arapça karşılığına göre anlamı “kuyuya sarkıtılan kovanın dengede kalması için kullanılan taş, kumaş vb. ağırlık” tır. (Mu’cemu’l-Vâsit 2004:780) Buna göre گدان *keddân*’ın Türkçe karşılığı *bâr*’dır. Bu karşılık ise Farsça “yük, ağırlık, güçlük” anlamındaki *bâr*’dan alınma olmalıdır.

- تۇز : مصطحب تۇز (?) 32b/3. Kelime, Fazılov ve G. Alturk kelimeyi *tüz* şeklinde okuyup “düz” anlamı vermişlerdir (Alturk 2006: 152, Fazılov 1978: 172). B. Atalay ise kelimeyi soru işaretiyle göstermiştir (Atalay 1945: 62). Ancak kelimenin Arapça karşılığı “eşitlik eden, refâkat eden” demektir. CC’ta *tözdeş* kelimesi yer almaktadır, anlamı ise “özdeş, aynı nitelikte olan” dır (Argunşah 2015:851). Buna göre bu kelime *töz* olarak okunup “özdeş, aynı nitelikte olan” şeklinde anlamlandırılmalıdır.

- ياكيربئير/ياكيرميشن : معتاض يانغيرمىش / يانغيرپتير 32b/13. B. Atalay bu iki kelimeyi *yanğırmiş / yanğırptir* olarak okuyup “öfkelenmiş” şeklinde anlamlandırmıştır (Atalay 1945: 63). Fazılov bu iki kelimeyi *yekirmiş/ yekiriptir* şeklinde okuyup “sınırlı, öfkeli” olarak ifade etmiştir (Fazılov 1978: 172). Kelime, Arapça karşılığı معتاض ile DM’de *yegir-* olarak geçer. Anlamı ise “tiksinmek, nefret etmek” tır. Kırgızcada *ciyirken-* fiili verdiğimiz anlamlarda kullanılmaktadır. Kİ’te *yikirdi* (حرد) پكردى = *buştı* بُشْتى (اغتاظ). Burada *yikirdi*’nin Kıpçakça olduğu da ayrıca açıklanmıştır. (Caferoğlu 1931: 32). Buna göre bu iki kelime *yekirmiş/ yekiriptir* olarak okunup “tiksinmiş olan; nefret etmiş olan” olarak anlamlandırılmalıdır.

- يمرغى : يمرمك yamramak / yamrağı 33a/1. Kenarda yazılan bu iki kelime hiçbir araştırmacı tarafından dikkate alınmamıştır. *yamramak* fiili İH’de “abuk sabuk söylemek” anlamında geçmektedir (İzbudak 1936: 50). Bize

göre TZ'de geçen *yamramak* “abuk sabuk söylemek” ve *yamrağı* “abuk sabuk, manasız” şeklinde anlamlandırılmalıdır.

- *يَانَسِيْكَ / مَعْرَضَانِي* yensig 33a/3. B. Atalay kelimeyi “yanlamasına” karşılığıyla açıklamıştır (Atalay 1945: 63). Fazılov ise kelimeyi “çapraz” şeklinde anlamlandırmıştır (Fazılov 1978: 173). Ancak kelimenin anlamı Arapça karşılığına göre “ teknenin arka kısmı, tekne yapmak için kullanılan dörtgen şeklinde bir tahta”dır.

- *كُجَّتْ / يَانِيْقْ : مَعْدِيَة* küçet / yanık 33b/5. B. Atalay ilk kelimeyi *küçet* olarak okuyup “mazlum” şeklinde aktarmıştır (Atalay 1945: 64). Fazılov ise kelimeyi *köçet* okuyup “nehri geçmek için kullanılan tekne” şeklinde anlamlandırmıştır (Fazılov 1978: 174). Ancak kelime *keçüt* olarak okunmalıdır. Anlamı ise “ nehrin geçit yeri, nehri geçmek için kullanılan tekne” olmalıdır. Kelime BM'ta *كُجَّتْ : المَخَاضَة*, TA'de *كُجَّتْ : المَخَاضَة* ve KI'te *كُجَّتْ : المَخَاضَة* verdiğimiz anlamda geçmektedir. *yanık* kelimesi de *keçüt* kelimesinin eşanlamlısıdır (G.Alturk 2012: 155, Toparlı vd. 2000: 7, Caferoğlu 1931: 43).

- *يَابَلَاقْ : مَصَاصَة* yaplak 33b/7. B. Atalay kelimeyi “korkak” şeklinde anlamlandırmıştır (Atalay 1945: 64). Bizce Atalay'ın verdiği anlam isâbetli değildir. Çünkü *مصاصة* kelimesi “puhu kuşu, bir çeşit baykuş” tur. *Yapalak* kelimesi ise verdiğimiz anlamda Kazakça ve Kırgızcada *japalak* ve *capalak* şeklinde bulunmaktadır (Yudahin 2011: 177, Koç 2003: 162). İH'de *yapalak* şeklinde ve “kartal” anlamında geçer (İzbudak 1936: 51). Fazılov kelimeyi “baykuş” olarak doğru anlamlandırmıştır (Fazılov 1978: 174).

- *نُوقْج / نُوقْطَا : مَقُود* nokta (yedici) 33b/11. B. Atalay bu kelimeyi “nokta (yedici)” olarak göstermiş; sözlükte de “nokta(?) = yedici, yedegüç bk. yidegü. Bk. yidegüç [Hou]” olarak açıklamıştır (Atalay 1945: 64,220). Fazılov ise kelimeyi “bahane, tasma kayışı” şeklinde anlamlandırmıştır (Fazılov 1978: 175). Ancak *nokta* “yular; dizgin” demektir. Kelime Moğolcadır. *Nogtu*: yular (Lessing 1 2003: 918). *Noqta ~ nohta* “yular” (Doerfer 1963: 517).

- *بُوتِيَة / أوماجْ : مرمه* omaç/ puttiye 33b/13. B. Atalay sadece omaç kelimesini okuyup “amaç, nişangâh” olarak açıklamış, *بُوتِيَة puttiye*'yi de okuyamadığını belirtmiştir. (Atalay 1945: 65). Fazılov da Atalay gibi sadece omaç kelimesini okuyup “hedef, amaç” şeklinde izah etmiştir (Fazılov 1978: 175). *omaç* kelimesinin eşanlamlısı olarak gösterilen *puttiye* kelimesi araştırmacılar tarafından dikkate alınmamıştır. Bize göre bu kelime Farsça *پوته* püte “hedef, amaç, nişangâh” ile ilgilidir. Buna göre kelime *puttiye* veya *putiyye* olarak okunabilir.

- *اوشكُوا : منقار* üşkü 34a/3. Kelime “taş ve ahşabı delmek ve kesmek için kullanılan bir âlet” demektir. Ancak B. Atalay, kelimeyi “taşçı ve çekici” şeklinde ifade etmiştir (Atalay 1945: 65). Fazılov ise kelimeyi “kesici âlet”

şeklinde açıklamıştır (Fazılov 1978: 175). Ancak TA'da *المثقب : أشكو üşkü* "matkap, burgu" anlamında bulunmaktadır (Toparlı vd. 2000: 32).

- *ملوطة : طون* ton 34a/13. B. Atalay ve Fazılov kelimeye "futa, ton, dış elbise" olarak anlam vermişlerdir (Atalay 1945: 65, Fazılov 1978: 176). Ancak verilen Arapça karşılığına göre kelimenin anlamı "Memlûk döneminde çok meşhur olan, ipekten yapılmış uzun kollu bir elbise" olmalıdır.

- *مضرب : صرداق / نكدألى* şırdağ/nekendeli 34b/1. B. Atalay tarafından sadece ilk kelimenin dikkate alındığı ve tam olarak anlamlandırılmadığı görülmektedir. B. Atalay "ilikli kemik" olarak aktarmıştır (Atalay 1945: 65). Fazılov ise *şırdağ* ve *nekendeli* kelimelerini "sopa" şeklinde karşılamıştır (Fazılov 1978: 176). Ancak birinci kelime olan *şırdağ*'ın İ. Müh'deki *عظم الصدر* *üsttrak* "göğüs kemiği" kelimesiyle aynı kelime olduğunu düşünmekteyiz (Battal 1997: 62) İkinci kelime ise İH'de *nekende* olarak geçer ve "dikişte koltuk altına konan parça" anlamına gelir (İzbudak 1936: 35). Bize göre İH'deki açıklama daha doğrudur. *nekende* kelimesi Farsçadır. Elimizdeki verilere göre *şırdağ* "göğüs kemiği" *nekende* ise "dikişte koltuk altına konan parça" şeklinde anlamlandırılmalıdır.

- *مفشوخ : أولشأيبتر* ölçseyiptir 34b/3. Kelimeyi B. Atalay ve G. Alturk soru işareti ile göstermiştir (Atalay 1945: 66, Alturk 2006: 158). Fazılov ise bu kelimeyi "yarılmış, bölünmüş, kırılmış" olarak ifade etmiştir (Fazılov 1978: 176). Ancak Arapça ibâreye göre kelimeyi "adımla ölçülmüş" olarak anlamlandırabiliriz. Bu durumda ölç- fiilinden gelen ölçseyiptir "adımla ölçülmüş" olarak anlamlandırılmalıdır.

- *مفشوش : أولشأيطبر* oşatıptır 34b/4. B. Atalay ve Fazılov kelimeyi *oşatıptır* okuyup "yarılmış" şeklinde mana vermiştir. G. Alturk ise kelimeyi *uşatıptır* okuyarak anlam vermemiştir (Atalay 1945: 66, Fazılov 1978: 176, Alturk 2006: 159). Bize göre kelime *uşatıptır* olarak okunmalı, anlamı ise "parçalanmış, ufalanmış ve kırılmış" olarak verilmelidir. *Uşattılar* لاروشأى fiili Gülistan Tercümesi'nde geçmektedir (Karamanlıoğlu 1989: 140). Kelime verdiğimiz anlam ve şekilde Kırgızcada yaşamaktadır (Yudahin 2011: 787).

- *مذروع : أولشأويوبتر* ölçşüyüptür 34b/5. Kelime B. Atalay tarafından "ölçülmüş" olarak eksik bir şekilde ifade edilmiştir (Atalay 1945: 66). Kelimenin Arapça karşılığına dikkat edilirse "kolla ölçülmüş" olarak anlamlandırılmalıdır.

- *مبلوس : أويوش* üyüş 35a/3. Kelime B. Atalay tarafından "kaygılı, şaşkın, hayırsız" şeklinde ifade edilmiştir (Atalay 1945: 67). Fazılov ise "suskun, dili tutulmuş" olarak anlamını vermiştir (Fazılov 1978: 178). Bize göre bu kelime "içine cin girmiş" anlamında olmalıdır.

- *تورغا : العتابى معرف الشقة و الخرقه* turğa 35a/3. Bu kelime kenarda yazıldığından hiçbir araştırmacı tarafından dikkate alınmamıştır. TA'da *turğa*

kelimesi “ince dokunmuş kumaşlar” anlamına gelir (Toparlı vd. 2000: 25). Bu verilere göre bu kelime *torğa* olarak okunup “ince dokunmuş kumaşlar” şeklinde açıklanmalıdır.

- *كَارْتَاك : مخدع* kertek 35b/3. B. Atalay kelimeye “kiler” olarak anlam vermiştir (Atalay 1945: 67). Fazılov ise kelimeyi “aldatma” şeklinde izah etmiştir (Fazılov 1978: 179). Ama Arapçasına bakılırsa bu kelime “yatak odası ya da gelin odası” şeklinde anlamlandırılmalıdır. CC’ta *kertek* “gelin odası, gerdek” anlamındadır (Argunşah 2015:736).

- *نا : ماذا* ne 35b/5. B. Atalay tarafından soru işaretiyle gösterilen bu kelime G. Alturk tarafından Arapça karşılığı “kontrat, sözleşme” olarak karşılanmış, Türkçe kısmı ise soru işaretiyle bırakılmıştır (Atalay 1945: 67, Alturk 2006: 162). Bize göre bu kelimenin Arapça kısmı soru edatı *مانا māza*, Türkçe kısmı ise soru edatı *ne* olmalıdır.

- *أَمَّتِي : مال* amıttı 35b/11 [kenarda]. B. Atalay ve Fazılov kelimeyi *amıttı* okuyup “eğildi” anlamını vermişlerdir (Atalay 1945: 68, Fazılov 1978: 180). Bizce bu kelime *emıttı* olarak okunmalıdır. Anlam ise İH’deki olduğu gibi “hoşlandı, beğendi, meyletti” dir (İzbudak 1936: 18). Arapçası da bu anlama uymaktadır. DLT’te de *emıttı* *إمالي إلیه : امال قلبی إلیه* “ondan hoşlandı, meyletti” dir (Ercilasun 2015: 103).

- *سُيُومُ / سُنْمُ : نِيَّة , سُويَامُ : فتر* süyem, süyüm / sügüm 27b/4, 36a/7. B. Atalay bu iki Arapça kelimenin Türkçeleri olarak verilen *süyem, süyüm ~ sügüm*’ü “süyüm, bir dikimlik, bir sele uzunluğunda iplik ve benzeri” anlamıyla karşılamıştır (Atalay 1945: 53-69). Fazılov ise *süyem*’i “karış”, *süyüm / sügüm* kelimelerini “niyet, hedef” olarak ifade etmiştir (Fazılov 1978: 158-181). Ancak bizce *سُويَامُ فتر süyem* “sele veya sere denilen başparmakla işaret parmağı arasındaki uzunluğu ifade eden ölçü” dür. Kelime Anadolu ağzlarında aynen bulunmaktadır: *süyem* (I): Başparmakla işaret parmağı arasındaki uzunluk (Derleme 1978: 3728). *süyüm ~ sügüm*’ün karşılığı olan *نِيَّة* ise “kanaat, aza razılık” olmalıdır. Bu anlamda İH’de geçer. *Sügüm: kanaat, aza razı olma; soğum, sügümsüz: kanaatsiz, haris* örnekleri vardır. (İzbudak 1936: 44). Derleme sözlüğünde şu örnekler vardır: *Söğümsüz*: 1. Az şeyle yetinmeyen, gözü doymayan kimse 2. Sabırsız; sügümsüz, pisboğaz (Derleme 1978: 3675, 3706).

- *شِيْقُ : ندا* şık 36a/4. B. Atalay kelimeye “ünleme” anlamını vermiştir (Atalay 1945: 68). Fazılov ise kelimeyi “çağır, hitap” şeklinde anlamlandırmıştır (Fazılov 1978: 180). Bizce kelimenin doğru anlamı “çiğ, şebnem” dir. Kelime, verdiğimiz anlam ve şekilde DM’de *شِيْقُ ندا: şık olarak* geçmektedir (Toparlı 2003:3). *şık* kelimesi diğer Kıpçak eserlerinde *çık* ve *çik* şekilleriyle de bulunmaktadır. BM *چقُ : النداء*, Kİ *چقُ : الندى* (Alturk 2012: 58, Caferoğlu 1931: 44).

- *تُولْكَ كُورْدِي : نجم* tülge kördi 37b/6. Kelimeyi “yıldıza baktı” şeklinde çeviren B. Atalay, kelimenin tam anlamını vermemiştir (Atalay 1945: 71).

Fazılov bu kelimeye “yıldızlara göre fala baktı” şeklinde anlam vermiştir (Fazılov 1978: 184). Bu kelime *tölke kördi* olarak okunup “fala baktı” şeklinde anlamlandırılmalıdır. A. İnan bu kelimeyle ilgili olarak Mısır’da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri adlı makalesinin 1. dip notunda şu bilgiyi verir: “Bu eserdeki *tölke* (B. Atalay “tülge” okumuş) dikkate değer bir Şamanizm terimidir. Altay, Yakut ve Moğol dillerinde “kader, talih anlamını ifade eder ” (İnan 1991: 83). Bugün Altay Türkçesinde bu kelime yaşamaktadır: *tölgö*: Mog. 1. Havadaki nemi belirtmek için kullanılan âlet 2. Büyü amacıyla kullanılan boynuz veya yay; *tölgö sal*:- yayla büyü yapmak (Naskali 1999: 183).

- *أولو ماشكا : هئاب* ulu meşke 37b/10. B. Atalay kelimeyi soru işaretiyle göstermiş, Fazılov ise “meşe palamudu” olarak anlamlandırmıştır (Atalay 1945: 71, Fazılov 1978: 184). Kelimenin Arapça karşılığı göz önünde bulundurulduğunda anlamı “hünnap ağacı” olmalıdır.

- *قوڭوز : وطا* köküz 38a/7. Kelimenin üstündeki bir işarete göre /ğ/lı şekli de vardır. B. Atalay tarafından “su akıntısı” olarak ifade edilmiştir (Atalay 1945: 72). Ancak kelime sadece “su akıntısı” değil aynı zamanda “alçak yer, alçak arazi” anlamında da kullanılmaktadır. BM ‘ta *الغوطه : قفز* köküz ve Kİ’te *الغوطه الحفيرة، الجورة : قفز* köküz kelimesi “alçak yer, alçak arazi” demektir (Alturk 2012: 65, Caferoğlu 1931: 73). Fazılov da bu kelimeye “alçak yer” olarak doğru anlam vermiştir (Fazılov 1978: 185). Kelime, Kutadgu Bilig’de geçen köküz “boş, boşluk, eksiklik” le karşılaştırılabilir (Arat 1979:267).

- *ييتيردى : وئردى* yitirdi ~ yiptirdi 38b/5. B. Atalay’ göre bu kelime *yitirdi* veya *yiptirdi* okunabilir, anlamı da “bir kimseyi kışkırtarak korkulu duruma düşürdü, yardan atlattı” dır. G. Alturk ise *yiptirdi* okuyup “tehlikeye attı” şeklinde izah etmiştir. (Atalay 1945: 72, Alturk 2006: 172). Bizce bu kelime *yitirdi* şeklinde okunmalı ve Arapça ibâreye göre anlamı “tehlikeye attı, nesneyi uzaklaştırdı, israf etti” dir. *Yitirdi* CC’ta “kaybetmek, yitirmek” anlamında geçmektedir (Argunşah 2015: 892). Fazılov da bu kelimeyi *yitirdi* olarak okuyup “kaybetti” şeklinde anlamlandırmıştır (Fazılov 1978: 186).

B) Yalnız Okuma Düzeltmeleri:

- *بوطقا : أرز طبخ بالبين* butka 5a/2 “pirinçle pişmiş süt, sütlaç”. Kelime B. Atalay ve G. Alturk tarafından butka olarak okunmuştur (Atalay 1945:8, Alturk 2006: 46). Bize göre doğru okunuşu *boþka*’dır. Fazılov da kelimeyi *boþka* şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 86).

- *صو قوئوئدى : اغتسل* şu koyundı 6a/6 “yıkandı”. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi *şu koyundı* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 10, Alturk 2006: 53). Fazılov ise kelimeyi *şu kuyundı* şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 100).

- *تونك شيدى : تشقلب* tonşdı 10a/3. B. Atalay soru işaretiyle bırakmıştır, G. Alturk ve Fazılov ise kelimenin “devrildi, takla attı” olarak doğru anlamını vermişlerdir. Ancak okunuşunu düzeltmemiştir (G. Alturk 2006: 69).

Kelimeyi *tonşıdı* olarak değil *tönşidi* olarak göstermenin daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Kazakçada *tönker-* fiili “çevir-, devir-, altını üstüne getir-” anlamındadır (Koç 2003:514). Clauson Sözlüğü’nde *tönit-* fiili geçer ve “ters çevirmek, başı eğmek” anlamındadır (Clauson 1972: 517).

- جارح : تَامِيرٌ طَيْرِنَائِقٌ : جَارِحٌ temir ırnaç 11b/5. B. Atalay ve G. Alturk bu kelimeye herhangi bir anlam vermemişlerdir (Atalay 1945: 255, Alturk 2006: 75). Fazılov ise kelimeyi “yırtıcı kuş” şeklinde anlamlandırmıştır (Fazılov 1978: 114). Bize göre de Fazılov’un verdiği anlam doğrudur.

- جرب : قُوَطُورٌ قُوَطُورٌ 11a/13, 19a/3 “uyuz, uyuzluk”. B. Atalay, G. Alturk ve Fazılov kelimeyi *kuşur* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 21, Alturk 2006: 74, Fazılov 1978: 114). Bize göre kelimenin doğru okunuşu *çoşur*’dur.

- أُرُو : جَبٌ uru 12a/2 “su kuyusu”. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi *uru* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 22, Alturk 2006: 76). Fazılov ise kelimeyi *oru* şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978:116).

- حَوْلِي الْأَبْلِ : بُوَطًا بُوَطًا 13a/2 “deve yavrusu”. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi *buğa* olarak okumuşlardır. Fazılov ise kelimeyi *boğa* şeklinde doğru okumuştur (Atalay 1945: 24, Alturk 2006: 80, Fazılov 1978:).

- حِكَايَةٌ : يَوْمَاقٌ يَوْمَاقٌ 13a/13 “hikâye”. B. Atalay, G. Alturk ve Fazılov kelimeyi *yumak* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 25, Alturk 2006: 82, Fazılov 1978: 120). Ancak kelimenin doğru okunuşu *yomak* olmalıdır. Kumuk Türkçesinde yomak ~ yommak “masal” dır (Pekacar 2006: 353).

- رِيَالَةٌ : صَلْيَازٌ صَلْيَازٌ 16b/9 [kenarda] “salya”. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi *şalyaz* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 32, Alturk 2006: 95). Fazılov ise kelimeyi *şalyar* şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 130).

- زُورٌ : تُوْشٌ تُوْشٌ 17b/13. “döş”. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi *tuş* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 35, Alturk 2006: 100). Fazılov ise kelimeyi *toş* şeklinde okumuştur (Fazılov 1978: 134). Ancak kelimenin doğru okunuşu *töş* olmalıdır.

- أُوزْدِي : سَبِقٌ أُوزْدِي 20a/1 “öne geçti, yarışta rakibi geçti”. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi *uzdı* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 38, Alturk 2006: 106). Fazılov ise kelimeyi *ozdı* şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 139).

- شَبٌّ وَ طَالٌ : أُوسْتِي أُوسْتِي 21b/12. “uzandı”. Atalay ve G. Alturk kelimeyi *üstü* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 42, Alturk 2006: 113). Fazılov ise kelimeyi *östi* şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 144).

- ظَهْرٌ : سُورِي سُورِي سُورِي 24a/11 “öğle vakti”. B. Atalay, G. Alturk ve Fazılov kelimeyi *süri tüş* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 46, Alturk 2006: 122, Fazılov 1978: 150). Ancak kelimenin doğru okunuşu *süvri tüş*’tür.

- ظَنٌّ : أُوزُونْلَادِي أُوزُونْلَادِي 24b/1 “sandı, zannetti”. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi *urunladı* olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 46, Alturk 2006: 123). Fazılov ise kelimeyi *orunladı* şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 150).

- أولجا: غنيمۃ العسكر ulça “ganimet, asker ganimeti” 26b/6. Kelime Moğolca kökenlidir. B. Atalay onu ulça olarak okuyup “doyumluk, ganimet” şeklinde aktarmıştır. G. Alturk ise ulaca şeklinde okumuştur (Atalay 1945:51, Alturk 2006:130). Kelime olça şeklinde İM ve CC’ta geçmektedir (Toparlı 1992: 578, Argunşah 788). Bu yüzden söz konusu kelime ulça değil olça olarak yazılmalıdır.
- جومدى: غطس çumdı 27a/2 “suya girdi”. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi çumdı olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 51, Alturk 2006: 132). Fazılov ise kelimeyi çomdı şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 157).
- أوٹ اورنى: فرن ot urnı 28a/3 “fırın”. B. Atalay ve G. Alturk kelimeyi ot urnı olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 54, Alturk 2006: 136). Fazılov ise kelimeyi ot orni şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 160).
- بوتاكا: قانصة bütege 29a/9 “kuşların kursağındaki taşlık”. B. Atalay, G. Alturk ve Fazılov kelimeyi bütege olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 56, Alturk 2006: 140, Fazılov 1978: 163). Ancak kelimenin doğru okunuşu böteke’dir. Räsänen kelimenin Moğolca betege ”kuş kursağı” den geldiğini izah eder. (Räsänen1969:84).
- مويوز: قرن muyuz 29b/2 “boynuz”. B. Atalay, G. Alturk ve Fazılov kelimeyi muyuz olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 57, Alturk 2006: 141, Fazılov 1978: 163). Ancak kelimenin doğru okunuşu miyüz’dür.
- تۇزلى: صاحب عادة türeli 33a/2 “âdet sahibi, gelenek sahibi, düzgün”. Kelime B. Atalay ve G. Alturk tarafından türeli olarak yazılmıştır, ancak kelimenin doğru okunuşu töreli olarak düzeltilmelidir (Atalay 1945: 63, Alturk 2006: 153). Fazılov da kelimeyi töreli şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 173).
- اونك: مستقيم öñ 34b/10 “doğru, düz”. B. Atalay, G. Alturk ve Fazılov kelimeyi öñ olarak okumuşlardır (Atalay 1945: 66, Alturk 2006: 159, Fazılov 1978: 177). Ancak kelimenin doğru okunuşu oñ’dur.
- توبان ياطى: نام على وجهه topan yattı 37b/7. B. Atalay ve G. Alturk bu kelimeyi topan yattı şeklinde okuyup “yüz üstü yattı” şeklinde ifade etmişlerdir (Atalay 1945: 71, Alturk 2006: 169). Atalay’ın verdiği anlam doğrudur. Ancak kelimenin okunuşu düzeltme gerektirmektedir. Kelime bizce töben’dir. Fazılov kelimeyi töben şeklinde doğru okumuştur (Fazılov 1978: 184).

2. Sonuç:

Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fil-Lûgati’t-Türkiyye adlı eser, gerek sözlük gerekse gramer açısından Memlûk Kıpçak Türkçesini özgün bir şekilde yansıtır. Daha önce bahsettiğimiz gibi bu eser üç defa farklı araştırmacılar tarafından incelenip yayımlanmıştır. Bu yazıda, gözden kaçan ve eksik bırakılan bazı madde başları yeniden değerlendirilmiştir. Yapılan incelemede **Anlamlandırma ve Okuma Düzeltmeleri** kısmında 74 madde, **Yalnız Okuma Düzeltmeleri** kısmında ise 22 madde olmak üzere toplam 96 madde üzerinde durulmuştur. Böylelikle *Et-*

Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye'nin daha iyi anlaşılması için katkı sağlanmasına çalışılmıştır.

Kısaltmalar

BM: Bulgatü'l-Müştak fil Lugati't-Türk ve'l-Kıfçak
BV: Baytaratü'l Vazih
CC: Codex Cumanicus
DM: Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye
EAT: Eski Anadolu Türkçesi
İH: El-İdrak Haşiyesi
İ.Müh: İbni Mühennâ Lûgati
İM: İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin
Kİ: Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk
KK: El-Kavâninü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye
MH: Mevsu'at Haleb el-Mukârene
MG: Münyetü'l Guzât
Mo: Moğolca
TA: Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
TZ: Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye
vd.: ve diğerleri

Kaynaklar

- AKA, İ., ERSAN, M., KHELEJANİ, H. A. (2013), *Reşidüddin Fazlullah Camiu't-Tevarih (İlhanlılar Kısmı)*, Ankara: TTK. Yay.
- AL-TURK, G. (2006), *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye f'il-Lugati't-Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dil ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- AL-TURK, G. (2012), *Kitâbu Bulgatü'l-Müştak fi Lugati't-Türk ve'l-Kıfçak Üzerine Dil İncelemesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dil ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ARAT, Reşid R. (1979), *Kutadgu Bilig III İndeks*, İndeksi neşre hazırlayanlar: Kemal Eraslan-Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce, İstanbul: TKAE Yay.
- ATALAY, B. (1945), *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-üt-Türkiyye*, İstanbul: TDK Yay.
- ATALAY, B. (1948), “«Ettuhfet-üz-Zekiyye» Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla”, *A. Ü. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.VI, S. 1-2, Ocak-Nisan, Ankara: 87-126.
- ARGUNŞAH, M., GÜNER, G. (2015), *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- BATTAL, A. (1997), *İbni Mühennâ Lûgati (İstanbul nüshasının Türkçe bölümünün indeksi)*, Ankara: TDK Yay.
- DOERFER, G. (1963-1975), *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, 1-4, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2013), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Eski ve Yeni Harflerle*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- CAFEROĞLU, A. (1931), *Kitâb al-İdrâk li-Lisân al Atrâk*, İstanbul: Evkaf Matbaası..
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: At The Clarendon Pres.
- ERCİLASUN, A. B., AKKOYUNLU, Z. (2015), *Kâşgarlı Mahmud Divânu Lugâti't-Türk Giriş, Metin, Çeviri, Notlar, Dizin*, Ankara: TDK Yay.

- ESEDİ, Muhammed, H. (1988), *Mevsu'at Haleb el-Mukârene*, 7 cild, Halep: Halep Üniversitesi Basımevi.
- FAZİLOV, E., ZİYAYEV, İ. (1978), *İzskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatıçeskiy taraktat, XIV v. na arabskom yazıke)*, Taşkent: İzdatel'stvo "Fan".
- HALASI KUN, T. (1947), *Philologica I, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.V, S 1*, Ocak Şubat, Ankara:1-57.
- HALASI KUN, T. (1949), *Philologica II, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 2*, Haziran, Ankara: 415-465.
- İNAN, A. (1991), "XIII. – XVI. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve «Halis Türkçe»", *Makaleler ve İncelemeler*, II.Cilt, TTK. Yay, Ankara: 82-96.
- İZBUDAK, V. (1936), *El-İdrak Haşiyesi*, İstanbul: TDK. Yay.
- KARAMANLIOĞLU, A. F. (1989), *Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi*, Ankara: TDK. Yay.
- KAYMAZ, Zeki (2013), "İbni Mühennâ Lügati'ndeki Bazı Kelimeler Hakkında", *Altaistics and Turkology*, S. 3, Astana: 6-27.
- KOÇ, K. , BAYNİYAZOV, A. , BAŞKAPAN, V. (2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Türkistan: Turan Baspası.
- LESSİNG, D. F. (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük 1 A-N, 2 O-C(Z)*, (Çev. Günay KARAAĞAÇ) Ankara: TDK Yay.
- Mu'cemu'l-Väsit* (2004), El-Tab'a 4., Kahire: Menşurât Mektebetü's -Şuruk'ul Duveliyye
- NASKALİ, E. G., DURANLI, M. (1999), *Altay Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- PEKACAR, Çetin (2006), *Kumuk Türklerinin Atasözleri İnceleme-Metin-Dizinler*, Ankara: Meyil Matbacılık.
- POPPE, N. N. (1938), *Mongol'skiy Slovar' Mukadimat Al-Adab*, Cast I-II, Moskva-Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.Trudı İnstuta Vostovedeniya XIV.
- RADLOFF, W. (1960), *Versuch Wörterbuches der Türk Dialecte, I-V*, Gravenhage: Mouton & Co.
- RÄSÄNEN, M. (1969), *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkisprachen*, Helsinki: Soumalais-Ugrilainen Seura.
- SALAN, Musa (2010), *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de Fiil*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dil ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tarama Sözlüğü I-VI* (1963-1972), Ankara: TDK Yay.
- TOPARLI, R., Çögenli,S., Yanık N.H. (2003), *El-Kavânînü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara: TDK. Yay.
- TOPARLI, R. (1992), *İrşâdü 'l-Mülûk ve 's-Selâtin*, Ankara: TDK Yay.
- TOPARLI, R. (2003), *Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye*, Ankara: TDK Yay.
- TOPARLI, R., VURAL, H., KARAATLI, R. (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- TOPARLI, R., ÇÖGENLİ, S., YANIK, N.H. (2000), *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî*, Ankara: TDK Yay.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (I-XI)*, (1963-1979), Ankara: TDK Yay.
- UĞURLU, M. (1987), *Münyetü'l Guzât*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- YUDAHİN, K. K. (2011), *Kırgız Sözlüğü (Çev: Abdullah TAYMAS)*, Ankara: TDK. Yay.
- ZAJACKOWSKI, A. (1958), *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'epoque de l'Etat Mamelouk, Bulğat al- Muştaq fı luğat at-Turk wa'l Qifçaq, I Le nom*, Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.
- ZÜBEYR, H., REFET, İ. (1932), *Anadilden Derlemeler*, İstanbul: C.H.F Neşriyatından.